

Valóságkeresés a mai szlovén irodalomban

Különös világot határol a Triglav és a Pannon síkság meg a Dráva és az Adriai-tenger! Nyitva áll az egész világ előtt keletre is, nyugatra is, délre és északra is, itt áll a világ minden tája felől érkező áramlatok közepette, egy föld-darabkán, amely fölött hajdan a legkülönbébb politikai, gazdasági és kulturális szelek fújtak. És mégis ez a maroknyi, keménykötésű nép, a maga sík, alpesi és karszti földjén állva, szembeszállt mindenfajta áramlattal és a világ kultúrájának szegélyén megtalálta a maga saját, igazi énjét. A szlovén irodalom ma már — a sajátos lényének szüntelen keresése közepette állandó harcban a legkülönbébb idegen áramlatokkal — ma, tízévi önálló lét után, ha nem is sok, mégis komoly sikereket mutathat fel és ezek az alkotások a maguk sajátos módján fejezik ki a mai szlovén ember lelkiületét és szándékait. És vajjon az emberi gondolat véghetetlen termőföldjének egyetlen szalmaszála nem tekinthető-e a szellem nagyszerű megnyilvánulásának? — kérdezte egyszer egy francia kritikus. Minden túlzott szerénytelenség nélkül hozzáfűzhetem, hogy mi már nemcsak szalmaszárról beszélhetünk hanem egész kéve nemes kalászról amelynek — igaz — nem annyira a minőség, mint inkább a tartalmi jelleg ad súlyt.

Amikor a mai szlovén irodalomról beszélünk, nem feledkezhetünk meg azokról a jelenségekről, amelyek a második világháború előtt és alatt nyilvánultak meg és amelyek művészetünk mai szellemének dús gyümölcseit és külső manifesztációit jelentik — akár tartalomról, akár pedig formáról van szó. Mint távoli, idegen sziklafalacról visszaverődő gyors visszhang suhantak el mellettünk holmiféle elkészett izmusok, amelyek az első világháború előtt és a háború idején születtek és kultúránkat már csak mint elgyengült, erőtlén hullámok érintették.

Szrecsko Koszovel (1904—1926), a szlovén karsztot és a kettészakított nép fájdalmát, búját megéneklő költő haladószellemű, őseréjű költészete a német expresszionizmus még mindig elég erős szlovén visszhangjának hatása alatt szükségszerűen a realizmus felé hajlott és mélyből konduló érzésekkel adott kifejezést a szlovén nép fájldalmának: a második világháború előtti, szociális elnyomatásban élő ember szenvedéseinek. Nem véletlen tehát, hogy olyan író mint Prezsihov Voránc, Misko Kranjec és Anton Ingolics, valamint Mile Klopčič, Tone Szeljskar, Ivo Gruden és más költők erőteljes lendületet adhattak annak az irodalomnak, amely a népfelszabadító harc idején új formai, de mindenekelőtt tartalmi elemekkel gazdagodhatott és a mai irodalmi alkotás alapjává és kiindulópontjává válhatott. Az a lendület, amelyet Karel Desztovnik — Kajuh (1922—1944) és Matej Bor partizánköltőink új, friss erővel teltettek meg, a felszabadulás után tovább izmosodott és, — ami még ennél is fontosabb, mert leghibében jellemzi mai irodalmunkat, — íróink alkotásaira ráütötte a realizmus pecsétjét.

Kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy irodalmunknak ez a realista vonása irodalmi alkotásaink legfőbb jellegzetessége, — ha akadnak is olyanok, akik konzervatívnak mondják. Eppen ezért néhány szót kell szólni erről a problémáról, amely bizonyára érdekli a szűkebb hazánk határain túl élő olvasókat is.

A művészi kifejezési formák keresése, a tudomány és technika fejlődésének szédítő üteme, az egész világ embertömegeinek mind jelentősebb magáraébredése közepette, ma, amikor szívesebben tekintünk a világűr mérhetetlen magasságaiba, mint az emberi lélek mélységeibe, amikor egyes művészek mind szívesebben kacérkodnak a „szabad” és kötetlen absztrakcióval — mindennek közepette az ember joggal teszi föl a kérdést, valójában hova vezetnek a művészet útjai és milyen is lesz valójában ez a művészet.

Nagy a világ és a nagyvilágban nagy eszmék születnek, nagy izmusok, amelyek megtalálják a maguk elszánt védőit, de ellenfeleit is. Az új filozófiák és esztétikák áramlatai az egész világon szerteágaznak és új nézeteket, törekvéseket, akarásokat sodornak magukkal. Új tévedéseket és új igazságokat. És minél kevésbé eredeti egy nép kultúrája, annál több üledéket raknak rá ezek az áramlatok, és minél eredetibb egy kultúra, minél kifinomodottabb érzékszervekkel fordul az új irányzatok felé, annál szomjasabban szívja magába mindazt, ami jó, hasznos és haladó, annál erőteljesebben löri ki magából a rosszat, a selejteset, azt ami csak üledék.

Ahogy nem csalhatjuk meg a természetet, a művészetet sem lehet félrevezetni. A művészetet az igazság és a szépség utáni örökéletű törekvések táplálják és nemesítik, mindaz ami hozzáférhető az emberi agy és szív számára, mindaz ami az emberi szellemet gazdagítja és megtermékenyíti.

Senki sem mondhatja tehát jogosultan, hogy szépprózánkban — s amint később látni fogjuk, ez a megállapítás a szlovén költészetre is érvényes — meghonosodott és megnyilvánuló új, művészi realizmus konzervatív jelleg, ellenkezőleg: ez annak az igazságnak a fölismerése, hogy a művészeteknek az embert, az emberi szellemet és érzéseket kell szolgálniok, meglátása és belátása annak a ténynek, amelyet világnézetünk és tudatunk diktált: reális világban élünk, amely lehet szomorú vagy vidám, nehézségekkel teli vagy csupa szépség, keserves vagy kedvre derítő — egyszóval olyan világban, amelyet nem csak a háborodott agyúak „érthetnek” meg. Az emberben élő és az embert körülvevő, érzékelhető és felfogható igazság, az egész lényével a valósághoz kötött emberben élő és az őt körülvevő, érzékelhető s felfogható igazság nyílt, őszinte megvallása és vállalása tehát az a rugó, amely egyedül és kizárólagosan valódi művészetet teremthet.

Honnan ez a fölismerés, milyen szükséglet diktálja éppen ezt a fölfogást, amelyet egyesek szívesen mondanának elavultnak?

Népfelszabadító harcunk hatalmas, joggal mondhatjuk kimeríthetetlen kincstára az emberi igazságnak és eszméknek. Be kell vallanunk azonban, hogy még mindig hiányzik az a „nagy partizánregényünk”, amely tolsztoji epikai hőmpölygéssel és balzaci ötletességgel örökítené meg történelmünk legnagyobb époszát. Ugyanakkor azonban megállapíthatjuk azt is, hogy íróink háborúutáni műveinek nagy része a népfelszabadító háborúval foglalkozik, azt az utat rajzolja meg, amely a szocialista forradalomhoz vezetett. Azt is megállapíthatjuk, hogy történelmünkben nem volt még egy korszak, amelynek ilyen erős, többszörös visszhangja lett volna éppen prozairodalmunkban.

Prózaíróink — az idősebb és a fiatalabb nemzedék egyaránt — többkevesebb sikerrel ebből a kincstárból merítették témáikat. Nem számítva két legidősebb írókat, a ma már több mint nyolcvan éves Franc Finzsgárt és Kszaver Meszkót, a sort közvetlenül a háború befejezése után Prezsihov Voranc nyitotta meg, aki 1950-ig pompás alkotásokkal gazdagította a szlovén elbeszélő irodalmat. Az idősebb nemzedékhez tartozó írók kivétel nélkül megmaradtak

a realizmus szilárd talaján. Egyes műveik a szlovén irodalom bármely antológiájában megjelenhetők. Közéjük tartozik France Bevč, a legtermékenyebb szlovén író is, aki keményvonalú képekben rajzolta meg a fasiszta megszállás alatt élő emberek sorsát. Ebben a sorban van a helye Jus Kozaknak, a „Lesna zslica” — Fakanál című nagy mű szerzőjének is. A Fakanál az olasz megszállást végigszenvedő szlovén entellektüel élményeit és érzéseit örökíti meg meszteri eszközökkel. Közéjük sorozhatjuk Ferdo Kozak drámaíróit és esszéíróit is. Vladimir Bartol a lélekelemző irodalmi eszközök híve, a trieszti kisember avatott megjelenítője, akinek portréját erőteljes, ugyanakkor humort vetítő vonásokkal rajzolta meg. A háború utáni szlovén próza képviselői közül ki kell emelni Misko Kranjecet, a stájer és murántúli átlagember hangjának, érzelmeinek, életének hűségés tolmácsolóját, Iván Potrcsot és Anton Ingolicot. Mindhármukra jellemző, hogy — a háború élményeit földolgozó műveken kívül — nagy elmélyedéssel és erős kritikai érzéssel örökítették meg a háború utáni helyzetet. Külön helyet foglal el Ciril Koszmacs. Írói munkásságának legfőbb jellemvonásai. kifinomult elbeszélőtehetség, az emberi lélek legbensőbb rugóinak, bonyodalmainak fölényes ismerete. Műveit a szörnyű háborús élmények emlékeivel szövi át meg át, ugyanakkor pedig gyermeki csodálkozástól tágranyílt szemmel bámulja a háború utáni események drámai gördülését.

Sok-sok fiatal (Mimi Malensek, Ferdo Godina, Ignac Koprivec, Ivan Ribics, Alojz Rebula és mások) halad még a fősoroltak nyomában. Közülük nemrégiben Karel Grabejsek vonta magára a figyelmet „Dolomiti se krusijo” — Omlanak a Dolomitok című háborús regényével, amelyben új, elmélyülő és kifinomult lélektani eszközökkel rajzolta meg történelmünk tegnapijának nagy eseményeit. A partizán-környezet a szlovén irodalomban is hálás téma — és túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy ebben a tárgykörben szép sikereket értek el íróink. A háború utáni regények színvonala — ez semmiesetre sem tekinthető véletlennek — éppen ott és akkor emelkedett legmagasabbra, amikor íróink társadalmi történéseink legmélyebb gyökereihez nyúltak.

A teljesen új társadalmi és gazdasági helyzetbe csöppent ember, akinek szellemi élete részben még mindig a régi, letűnt világban gyökerezik, aki sorsdöntő konfliktusba került az új valósággal, az új világ terheit vállalain hordó, s ennek a világnak derűjét sugárzó ember — ő és mindig csak ő áll íróink érdeklődésének középpontjában. Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy az utóbbi években ezen a téren Misko Kranjec érte el a legnagyobb sikereket elsősorban „Izguljena vera” — Elvesztett hit — és „Zemlja se z nami premika” — Mozog velünk a föld című regényeivel. Hasonló sikerekkel dicsekedhet Ivo Potrcs „Na kmetih” — Falun című regénye is.

Világos, hogy az ilyenfajta emberábrázolásnak és világképnek semmi közössége sincsen a modern izmusokkal, amelyeknek útja nem érinti az embert, mellette halad el és hamisítások felé vezet, eltereli a figyelmet mindentől, ami az emberben emberi. A modernista forma-barvurok elfoglalják a tartalom helyét, spekulatív törekvésekben élük ki magukat, a dekadens szellem zavaros mélységeibe sülyednek. Soha, az irodalomtörténet egyetlen korszakának jelensége vagy irányzatai idején sem illette meg jobban a „szellem” szót ez a jelszó!

Egyébként pedig engedjék meg, hogy főntebbi megállapításaimat néhány Kranjec-idézetel támasszam alá. Az idézeteket abból a nyilatkozatból veszem, amelyet Misko Kranjec az „Izguljena vera” megjelenése után adott irodalmunk útjairól.

„Lényegében (az absztrakt művészet) kispolgári csökevény — tekintet nélkül arra, hogy ennek az irányzatnak a hívei tisztában vannak-e ezzel vagy sem. Ennek a gondolatnak a hitvallói az elmúlt 9 év alatt annyira megszilárdították helyzetüket, hogy még holmiféle támadásokra is merészkednek. Tény

és az is marad: eddig csak ment valahogy egyetértésben és idillikus békében. S amikor az évek folyamán sok eszmét valórváltottunk, s mindinkább előtérbe kerül a szocializmus a maga kérelhetetlen marxista szemléletével — ezek a kispolgári törekvések ellenállnak. A pusztán művészi formák megoldásának keresése — nem más, mint eltávolodás társadalmi valóságunktól... Véleményem szerint ezek a harcok még sokáig tartanak. Ki lesz a győztes? Nem lehet más, mint a munkásosztály, amely azonban nem írja elő sem a tartalmát, sem pedig a formát a művészetben, hanem át meg átvilágítja egész kulturális életünket a maga világszemléletével. — A kispolgári csökevények és a munkásosztály világnézete között napról-napra nagyobb lesz a különbség. Nem hiszem, hogy bármiféle „harcrá” is szükség volna. Az ilyen kispolgári nézetek hitvallói, holmi átlag-entellektüelek mindig az események a történések peremén tengenek lengenek, s hit és jövendő nélkül vegetálnak”

Most pedig lássuk, mi a helyzet a háborúutáni szlovén költészet terén.

Amikor a szlovén erdőkben fölcsendültek a népfelzabardító harc első költeményeinek verssorai — itt nem az agitációs versekre gondolunk, hanem Matej Bor és Karel Dosztovnik—Kajuh lírai költeményeire, amelyek a sa-nyargatott szívek szomorúságából és reményeiből fakadtak, nem volt többé helye azoknak az izmusoknak, amelyek az első világháború alatt jelentek meg és bujában virágzottak a két háború közötti korszakban. Marinetti manifesztumai, a német expresszionisták, a zürichi dadaisták és a többi izmus papáinak szelleme nem érinthette ezeknek a napoknak a költészetét.

Az új szlovén költőnemzedék, amely az utóbbi esztendőök során igazi költői alkotásokkal vívta ki az elismerést, még mindig a modern szlovén irodalom megteremtői, Cankar és Zsupancsics nyomdokain halad. Jobb példát nem is választhatott, nem is találhatott. A modern szlovén költők legjobbjai a meggyőződéses ember eltökéltségével és az igaz költő gyöngédségével nyúlnak a realista témákhoz, s teljes szívvel és lélekkel, mélyen korunkban gyökereznek

Ugyanakkor le kell szögezni, hogy ismert és elismert költőink — Janez Menart, Peter Levec, Ivan Minatti — akiknek az elmúlt években két-két verseskötete jelent meg teljes alkotó lendülettel keresik az új kifejezési formákat. Költészetünk realizmusa nem egyszerűen rögzítése holmi tendenciózus aktivisztikus törekvéseknek — háborúutáni első években tapasztalhattunk ilyen jelenségeket, amelyek azóta a feledés homályába merültek — hanem bensőséges, világos költői hitvallás mindarról, ami a mai embert lelke mélyéig meg-
rázza vagy derével tölti el. Röviden: új szavakkal, új formák között, érthető nyelven beszélnek a világról, amelyből az új ember születik. Csak így lehet számunkra eredeti, csak így lehet ránk jellemző ez a költészet. Az absztrakciós kísérletezgetések mindenütt egyformák vagy legalább is hasonlók mindenütt: Franciaországban, Délamerikában és Kanadában egyaránt. Kétségtelen az is, hogy minél erőteljesebb egy költői jellem, annál megfelelőbb eszközökkel tudja kifejteni szellemének tartalmát és formáit — természetesen akkor ha gondolatait, kifejezéseit a szépérv és igazságszeretet vezérli.

A művészet egyetlen ágazatában sem jut jobban kifejezésre a modernista irányzatok céltalansága és értelmetlensége, mint a költészetben, a mély érzel-
mek és nemés gondolatok e szülőttében. Jól tudják ezt költőink és ami az ifjú költőnemzedék fentemlített három legmárkásabb képviselője bizonyítja, költészetünk a jövőben is az igazi és felelős költői feladatok vonalán marad. Verseik, eredeti egyéniségük termékei a legjobb bizonyítékai annak hogy a modern, a polgári világot elárasztó dekadenciának még csak a szele sen legyintete meg őket.

Ezeket a megállapításokat is idézetekkel támasztom alá. Iván Minatt szavait hívom segítségül, amelyeket „Pa bo pomald prisa” című verseskötet megjelenése alkalmával intézett a nyilvánossághoz.

„Ifjú nemzedékünk költészete nem halad egy úton a világban divatos költői áramlatokkal. A mi költészetünket nem jellemzik ideges és kódós tünetek. Más tradíciókból ered, a mi földünkéből fakad. Az absztrakció majmolása a költészetben, — amire elég példát láthatunk a világban, — nem más mint importált világfiaskodás, mindenáron való moderneskedés. S mi más ez mint elhibázott póz? — Magam is az új kifejezési formák létjogosultságát vallom, én is a logika és a tiszta ész híve vagyok. Az új kifejezési formát azonban mindenki önmaga kell, hogy kialakítsa, belülről kell jönnie, egyéni hangot kell megütnie. Fejest ugrani a modernizmusba, a modernizmus kedvéért, — amit ez az utóbbi időben szörnyen divatos jelenség — számomra nevetséges, dolgozó emberhez nem méltó handabandázás. Ezenkívül az ilyenfajta „modernizmus” szélesre tárja a kaput mindenfajta bűvészkedés, spekuláció és pózolás előtt. — Hiszem, hogy egyetlen művésznak sem célja, hogy egyedül csak maga olvassa műveit, kénytelen tehát annyira-amennyire érthető nyelven kifejezni magát.”

Ha az említett elvek továbbra is kiindulópontjai lesznek modern irodalmunk valóságkeresésének, indokolt bizalommal tekinthetünk íróink alkotómunkájának jövője elé.